



Toplumsal Eşitsizlikleri Ele Almada Kadim Bir Suçlama Mekanizması: Günah Keçisi

Sevda Aktoklu¹

Öz

Toplumsal eşitsizlikler, bireylerin ve grupların toplumdaki kaynaklara, haklara, fırsatlara ve statüye erişiminde ortaya çıkan yapısal, tarihsel ve kültürel dengesizliklerden beslenmektedir. Bu eşitsizlikler; sınıfsal konum, toplumsal cinsiyet, etnik kimlik, dezavantajlı gruplara aidiyet ve bireylerin içinde bulundukları sosyo-kültürel koşullar gibi çok katmanlı unsurlara dayanmaktadır. Bu yapısal dengesizlikler, farklı dönemlerde çeşitli biçimlerde yeniden üretilerek toplumsal hiyerarşileri pekiştirmektedir. Kriz anlarında – örneğin salgınlar, göç dalgaları ya da doğal afetler gibi durumlarda – bu eşitsizlikler daha da görünür hâle gelmekte ve belirli gruplar, toplum nezdinde “günah keçisi” olarak hedef hâline getirilmektedir. Kadınların toplumsal sorunların nedeni olarak konumlandırılması ve marjinal grupların bulaşıcı hastalıkların yayılmasında sorumlu tutulması, yalnızca bireysel önyargıları değil, aynı zamanda yapısal ayrımcılığı da derinleştirmektedir. Bu tür yaklaşımlar, dışlanmayı ve toplumsal kopuşları besleyerek eşitsizliklerin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu çalışma, konuyla ilgili kuramsal yaklaşımlar ve önceki çalışmalar ışığında, günah keçisi mekanizmasının cinsiyet ve sağlık alanlarında nasıl işlediğini tartışmayı ve bu mekanizmanın eşitsizliklerin sorumluluğunu başkalarına transfer ederek nasıl meşrulaştırdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Günah Keçisi, Sağlık, Toplumsal Eşitsizlikler

JEL Kodları: Z13, D02, K42

An Ancient Blame Mechanism in Addressing Social Inequalities: The Scapegoat

Abstract

The existence of social inequalities can be attributed to structural, historical and cultural imbalances in the access of individuals and groups to resources, rights, opportunities and status in society. The aforementioned inequalities are predicated on a multi-faceted array of factors, including but not limited to class position, gender, ethnic identity, and affiliation to disadvantaged groups, in addition to the socio-cultural milieu in which individuals reside. These structural imbalances manifest in various forms throughout different periods, thereby reinforcing social hierarchies. In periods of crisis, such as epidemics, large-scale migration or natural disasters, these inequalities become more pronounced, and certain groups are targeted as 'scapegoats' in the eyes of society. The act of attributing societal ills to women, whilst concurrently holding marginalised communities culpable for the propagation of infectious maladies, serves to exacerbate pre-existing individual prejudices and foster systemic discrimination. Such approaches have been shown to perpetuate inequalities by fuelling exclusion and social ruptures. Drawing upon extant theoretical approaches and previous studies on the subject, this study aims to discuss how the scapegoating mechanism operates in the fields of gender and health and to reveal how this mechanism legitimises inequalities by transferring the responsibility for them to others.

Keywords: Gender, Scapegoat, Health, Social Inequalities

JEL Codes: Z13, D02, K42

¹ Öğr. Gör., Avrasya Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi, aktoklusevda@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9051-1394>

Sorumlu yazar / Corresponding author, aktoklusevda@gmail.com

Giriş

Birisini suçlama bağlamında ilk günah keçisi arayışı, Adem'in Havva'yı, Havva'nın ise yılanı suçlamasıyla başlar ve bu döngü, tarih boyunca insanların sorumluluklarından kaçıp başkalarını suçlama eğilimini sergiler. Bu strateji, ilk günahın bedelini ödeyen insanlık için bir kaçış aracı olmuş ve cennet bahçesinden kovulmayla sonuçlanmıştır. Ancak suçlama mekanizması, bireylerin sorumluluklarını üstlenmeyip başkalarına yükleyerek kendilerini rahatlatmalarına olanak tanır. Toplumların suçlamaya meyilli olduğu kesimlerin genellikle alt sınıflar ya da marjinal gruplar olması, toplumsal eşitsizliklerin kaynağını da oluşturur. Toplumsal suçlama, ayrımcılık teorileriyle bağlantılı olarak, eşitsizliklerin pekişmesinde rol oynamaktadır (Campbell, 2011: 13).

Günah keçisi kavramı, başkalarını suçlamanın en temel biçimlerinden birini ifade etmektedir. Bu kavram, toplumda meydana gelen felaketlerin ve sıkıntıların sorumlusunun belirlenmesi sürecinde, belirli bireylerin, hayvanların ya da nesnelerin kurban edilmesi yoluyla ortaya konulmaktadır. Günah keçisi, kötü durumlardan arınma amacıyla hedef gösterilen figürleri temsil etmektedir. İnsanların, toplumsal sorunların kökenine inmek yerine basit ve yüzeysel çözümler arayarak suçlu bir kurban arama eğilimi, bu kavramın temel psikolojik motivasyonunu oluşturur (Akar, 2022: 138).

Toplumsal eşitsizliklerin sürekliliğini sağlayan günah keçisi kavramı, ilk olarak 1530'da kullanılmış ve bu süreçte toplumların sorumluluğu dışsal figürlere yönlendirme çabası için köklü bir sistem olarak kalıcı hâle gelmiştir (Campbell, 2011: 31). Günah keçisi, toplumun yaşadığı anlaşmazlık ve krizleri zayıf gruplara yansıtarak çözüm sağlama yoludur. Toplumda ötekileştirilmiş, güçsüz bırakılmış kesimlerin günah keçisi ilan edilmesi, yalnızca bireysel değil, toplumsal bir dışlama mekanizması olarak işlev görür (Traylor, 2014:131-156). Bu figür, toplumun refahını koruma amacıyla seçilmekte ve toplumda var olan eşitsizliklerin yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır.

Günah keçisi ritüelleri, bireylerin ve toplumların kriz anlarında başvurduğu bir dışlama stratejisi olarak insanlık tarihi kadar eskidir. Toplumlar, kötülük, günah veya şanssızlık gibi olguları uzaklaştırmak amacıyla bu ritüellere sarılır, böylece bu olumsuzlukları kendilerinden zayıf bir varlığa yükleyerek kendi düzenlerini korumayı amaçlarlar. Bu ritüellerin toplumsal eşitsizliklerle olan ilişkisi, toplumların kriz anlarında ezilen gruplara yönelmesinde açıkça görülür (Muhaxheri ve Sezer, 2019: 554).

Geçmişte de toplumlar, kötülüğü ya da şanssızlığı üzerlerinden atmak amacıyla toplumsal olarak zayıf grupları veya nesneleri günah keçisi olarak kullanmışlardır. Çin'de hastalıkları kovmak için uçurtmalar, Aleut Adaları'nda otlar, Endonezya'da ise kötü ruhları taşımak için küçük kayıklar yapılırdı. Hindistan'da kötülükler şişelere konularak gömülürken, Himalayalar'da köpekler kötülüğün sembolü olarak taşlanırdı. İrokua yerlileri, kurban edilen arkadaşlarını törensel bir şekilde süsleyip boyar, İskoçya'da ise köpekler yalnızca kovalanırdı. Bu uygulamalar, zayıf varlıkları günah keçisi yaparak olumsuzlukları dışarıya aktarma ihtiyacının bir yansımasıdır. Modern toplumda günah keçileri, eşitsizlikleri görünür kılan ve var olan güç dengesizliklerini sürdüren araçlar olarak iki şekilde ortaya çıkar. Birincisi, toplumun bilinçsizce hedef gösterdiği, ekonomik veya sosyal anlamda güçsüz bırakılmış gruplardır. İkincisi ise, suçu kendi üzerinden atmak isteyen kesimlerin bilinçli olarak yarattığı

günah keçileridir. Günümüzde, nesnelerden insanlara kadar uzanan bu günah keçisi mekanizması, toplumsal eşitsizliklerin pekişmesine neden olur. Bu dışlama mekanizması, bireylerin sorumluluklardan kaçma eğilimlerini toplumsal olarak kabul edilebilir kılarken, zayıf grupların ezilmesine yol açar (Campbell, 2011: 32-33).

Bu ritüeller, toplumdaki kırılan kesimlerin, güç ilişkilerinin sonucu olarak hedef seçilmesine ve eşitsizliklerin pekişmesine yol açmıştır. Günümüzde bu dinamikler, toplumsal ya da etnik olarak dışlanmış kesimlerin suçlama döngüsünde kendilerini bulmasıyla devam etmektedir. Bu bağlamda, günah keçisi kavramını ele alırken sağlık ve cinsiyet perspektiflerini incelemek, toplumsal eşitsizliklerin karmaşıklığını anlamada kritik bir rol oynamaktadır. Bu iki perspektifin bir arada ele alınması, toplumsal dinamiklerin çok boyutlu yapısının kavranmasına olanak tanır. Cinsiyet perspektifi, tarihsel ve dini bağlamlarda kadınların günah keçisi olarak nasıl görüldüğünü ele alırken birçok kültürde kadınların sosyal problemler için sorumlu tutulmuş olması, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini derinleştirmiştir. Sağlık perspektifi, bireylerin sağlık durumlarının toplumsal ve ekonomik faktörlerle nasıl ilişkili olduğunu ortaya koyarak, bu durumun eşitsizlikleri nasıl daha da derinleştirdiği yardımcı olur. Tüm bu nedenlerle, günümüzde bu perspektiflerin incelenmesi, toplumsal eşitsizliklerin kökenlerinin anlaşılmasına ve mevcut sosyal dinamiklerin eleştirel bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla bu iki perspektifin birlikte ele alınması, günah keçisi kavramının toplumsal eşitsizliklerle olan ilişkisinin daha derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Bu çalışma, günah keçisi kavramının sağlık ve cinsiyet perspektiflerinden nasıl şekillendiğini anlamak için literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte günah keçisi olgusunun dinamikleri derinlemesine irdelenmiştir. Literatürdeki önemli bulguların bir araya getirilmesiyle toplumsal eşitsizliklerin temelinde yatan unsurların daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Günah keçisi olgusu üzerine yapılan çalışmalar genellikle ya tarihsel-kültürel ritüeller bağlamında (Campbell, 2011: 32-33 Traylor, 2014:131-154) ya da psikolojik temelli dışlama mekanizmaları çerçevesinde şekillenmektedir (Akar, 2022). Özellikle sağlık alanında yapılan araştırmalar, çoğunlukla pandemiler ve azınlık gruplar üzerindeki toplumsal damgalama etkilerini (Giddens & Sutton, 2016: 8-12 Schweitzer, 2023: 5) odak noktası haline getirirken; toplumsal cinsiyet literatürü ise kadının tarihsel olarak suçlu ve günahkâr figür olarak konumlandırılmasına yoğunlaşmaktadır (Batuk, 2006: 51-96). Ancak bu çalışmanın özgünlüğü, günah keçisi kavramını hem sağlık hem cinsiyet perspektifleriyle birlikte ele alarak bu iki boyutu eşitsizlik üretimi çerçevesinde kesişimsel bir şekilde değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Literatürde bu iki alanı birlikte inceleyen sınırlı sayıda çalışma olması, mevcut araştırmayı bu konuda önemli bir boşluğu dolduran ve toplumsal dışlama mekanizmalarının çok katmanlı doğasını görünür kılan bir katkı haline getirmektedir. Böylece çalışma, yalnızca tarihsel örnekler sunmakla kalmamakta, aynı zamanda çağdaş toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretiminde günah keçisi figürünün işlevine dair çok boyutlu bir değerlendirme sunarak alana yeni bir perspektif kazandırmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümü, cinsiyet perspektifinden günah keçisi olgusunu ele almaktadır. Bu bölümde, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadınların günah keçisi olarak konumlandırılması tartışılmaktadır. Tarihsel ve dini bağlamlar ışığında, kadınların toplumsal suçlamaların hedefi haline gelme süreçleri açıklanmakta ve bu olgunun patriyarkal yapı içindeki yeri değerlendirilmektedir. İkinci bölüm ise sağlık perspektifinden günah keçisi

kavramını incelemektedir. Bu bölümde, bulaşıcı hastalıklar gibi sağlık krizlerinin ardından belirli birey veya grupların toplumda günah keçisi olarak yaftalanması üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, hastalık sonrası damgalama ve ayrımcılığın nasıl ortaya çıktığı ve sağlık alanındaki günah keçisi yaratma sürecinin toplumsal etkileri tartışılmaktadır.

Çalışmada toplumsal eşitsizlikler bağlamında günah keçisi yaratma olgusunun, toplumların sosyal yapısında adalet ve kapsayıcılık gibi değerleri tehdit eden derin kökleri olduğu vurgulanmaktadır. Çalışma, sosyal bağlamda önyargılarla şekillenen bu süreçlerin, toplumların bir arada yaşama kültürüne zarar verdiğini ortaya koymaktadır.

1.Günah Keçisi Olarak Cinsiyet: Toplumsal Roller ve Suçlama

Günah keçisi olgusu, mağduriyet duygusu yaşayan bireylerin öfkenin asıl kaynağından saparak masum bir bireye karşı saldırganlıklarını yönlendirdiği sosyal bir mekanizmadır. Sosyal psikoloji perspektifinden bakıldığında, bu davranış genellikle öfkenin kaynağının doğrudan cezalandırılmasının imkânsız olduğu durumlarda ortaya çıkar. İnsanlar, engellenen öfkeyi başkalarına yönlendirir ve bu süreç, mağduriyet ve adaletsizlik duygularının yanlış hedeflere kaymasına yol açar (Bauer, Cahliková, & Chytilová, 2023: 1626).

Tarih boyunca, günah keçisi ilan edilmeye en müsait kavramlardan biri de kadın kimliği üzerinden ele alınan cinsel olgudur. Orta Çağ ve sonrasındaki cadı avları, toplumsal yapının zayıf üyelerine yönelik adaletsiz suçlamalarının en çarpıcı ve rahatsız edici örneklerindendir. Bu tür yargılamalar, dönemin dini istikrarsızlıkları tarafından beslenen bir zemine dayanıyordu. Topluluklar, otoritelerden tam destek alarak, en az saygı uyandıran ve ekonomik olarak en değersiz üyelerinden kurtuluyorlardı. Avrupa'da, cadı avları büyük bir günah keçisi bulma dalgasına dönüşmüş ve on binlerce kadın, cadı olmakla suçlanarak ya yakılmış ya asılmış ya da boğdurulmuştur. Bu kadın düşmanlığının kökeni ise çok daha derinlere, ilk mitolojilerde ve yaratılış hikayelerine dayanmaktadır. Eskilere göre, insanlar başlangıçta saflık içinde var olduklarına inanıyorlardı ve bu, bazılarına göre kadınsız bir dünyayı ima ediyordu. Yunan mitolojisinde ise erkekler, tanrılarla birlikte acıdan, hastalıktan ve zor yaşam koşullarından uzak, rahat bir yaşam sürerken, kadın, Pandora'nın kutusunun açılması sonucu kötülüklerin dünyaya yayılmasına yol açan bir figür olarak ortaya çıkmıştır. Zeus'un, Prometheus'un ateşi çaldıktan sonra insanları cezalandırmak için gönderdiği Pandora, bu kutuyu açarak tüm kötülükleri serbest bırakmıştır. O günden itibaren insanlık çalışmaya, yaşlanmaya, zayıflamaya ve nihayetinde ölmeye mahkûm olmuştur. Bu mitolojik anlatılar, kadının tarihsel olarak toplumlarda düşük statüde tutulmasının ve kadın düşmanlığının kökenlerini açıklayan önemli bir arka plan sunmaktadır (Campbell, 2011: 67).

Yunan mitolojisinde Pandora'nın itaatsizliği, kötülüklerin dünyaya yayılmasının sembolü olarak sunulurken; benzer bir anlatı Hristiyan yaratılış mitosunda Havva aracılığıyla karşımıza çıkar. Havva'nın yasak meyveyi yemesi, insanlığın Tanrı'nın lütfundan uzaklaşmasına neden olan "ilk günah" olarak kabul edilir (Lichtenstein, 2015: 22-24). Hem Pandora hem de Havva, mitolojik ve dini anlatılarda itaatsizlikleri nedeniyle insanlığın sefaletine zemin hazırlayan figürler olarak betimlenir. Bu anlatılar, tarih boyunca erkek egemenliğinin meşrulaştırılması amacıyla kullanılmış; kadınlar itaatsizlik ve günahkârlıkla özdeşleştirilmiştir. Patriarkal toplumlar, bu mitleri kadınların ikincil konumlandırılmasını ve toplumsal hiyerarşilerde alt sırada yer almalarını haklılaştıran bir araç olarak kullanmıştır (Campbell, 2011: 25).

İnsan ve Şeytan'ın günaha yönelmesine neden olan temel faktörler açgözlülük ve Tanrı'ya benzeme arzusudur. Şeytan'ın isyanı ve Tanrı'ya karşı gelmesi, teolojik metinlerde Âdem'in itaatsizliğinden önce gelirken, ilk günahın dünyaya getirilmesi genellikle bir kadın figürü aracılığıyla sembolize edilmiştir. Bu bağlamda, Havva yasak meyveyi yiyerek insanoğlunun cennetten kovulmasına ve günahkâr bir varlık haline gelmesine neden olan figür olarak öne çıkmıştır. Bu anlatı, kadınların tarih boyunca itaatsizlik ve günahla ilişkilendirilmesini sağlayan önemli bir mitolojik ve dini referans olmuştur (Batuk, 2006: 47).

Sirach'ta yer alan ve Tekvin'deki düşüş hikâyesine benzerlik taşıyan anlatıda, “günah bir kadınla başlamıştır; onun yüzünden hepimiz öleceğiz” ifadesi, insanlığın düşüşünden kadını sorumlu tutan bir yaklaşıma işaret eder (Theology, 1965: 85). Bu cümle, özellikle Havva'nın itaatsizliği ve yasak meyveyi yemesiyle günahın dünyaya girdiği ve ölümün kaçınılmaz hâle geldiği anlayışını vurgulamaktadır. Kadını, günahın ve ölümün kaynağı olarak gösteren patriyarkal bir bakış açısı vardır, bu yorum, kadının tarih boyunca günahla özdeşleştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Eagleton ve Tunca'ya göre de “Kurban edilen birey, topluma ait ama ondan farklıdır; toplumun bastırdığı karanlık yönleri yansıtır ve diğer bireylerin suçluluklarını ona yükleyerek arınma sağlar.” (Eagleton & Tunca, 2012: 361).

Erkek egemen toplumlarda kadının günah keçisi hâline getirilmesi, tarihsel olarak sürekliliğini koruyan bir durumdur. Kadınlara yüklenen sorumluluklar (Yeşilyurt, 2019: 33) toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı olarak olumsuz durumlar ortaya çıktığında sıkça gündeme gelir. Bu bağlamda kadınlar, cadı avlarıyla başlayan ve verimsiz topraktan, doğan çocuğun cinsiyetine ve yapılmayan ev işlerine kadar birçok konuda suçlanarak damgalanmışlardır. Aile içi ve toplumsal şiddetin mağduru olan kadınlar, zamanla bu şiddetin sebebi olarak bir günah keçisi figürü şeklinde tanımlanmaya devam etmiştir. Günümüzde, toplumsal eşitsizliklerin değerlendirilmesi, ataerkil yapıların kadınların kolayca suçlanmasına zemin hazırladığını göstermektedir. Bu durum, kadınların maruz kaldığı ayrımcılığın ve dışlanmanın sosyolojik bir norm haline gelmesiyle ilişkilidir. İş hayatında, kadınlar genellikle ilk vazgeçilen grup olma durumuyla karşılaşırken, iş yerindeki başarısızlıklar hem annelik rollerini yerine getirememek hem de iş kadınlığına uygunluk göstermemek üzerinden kadınlara yüklenmektedir. Bu durum, toplumda var olan cinsiyet normlarının bir yansıması olarak öne çıkmakta ve kadınların kariyerlerine yönelik olumsuz etkilere neden olmaktadır. Ekonomik kriz dönemlerinde ise kadınlar, işten çıkarılmaya en müsait grup olarak görülmekte ve bu durum onları daha da savunmasız hâle getirmektedir. Son zamanlarda dünya genelinde artan şiddet olayları, kadınların mağduriyetlerinin yanı sıra, toplumda kadınların şiddetin sebepleri olarak gösterilme eğilimindeki değişiklikleri de yansıtmaktadır. Bu bağlamda, kadınların şiddetin sorumlusu olarak gösterilmesi “üzerinde ne varmış?”, “o saatte orada ne işi varmış?”, “eşinin, sevgilisinin babasının sözünü dinleseymiş” gibi sorularla derinleşmektedir. Ataerkil toplum yapısı, kadını sadece bir mağdur olarak değil, aynı zamanda toplumsal normları ihlal eden bir figür olarak da konumlandırmaktadır. Bu durum, kadınların hem toplumsal sorunların hedefi haline gelmesine hem de bu sorunların kaynağı olarak sunulmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak, toplumsal eşitsizlikler ve günah keçisi kavramı, kadınların bu sosyal yapı içinde nasıl bir hedef haline getirildiğini ortaya koymakta, bu durum aynı zamanda ataerkil yapıların yeniden üretimine de katkıda bulunmaktadır.

2. Günah Keçisi Olarak Sağlık: Tıbbi Sorumluluğun Transferi

Günah keçisi arama psikolojisine yönelmenin nedenlerini anlamak oldukça önemlidir. Bu psikolojinin başlıca nedeni, bireyin ortaya çıkan bir yanlıştaki sorumluluğunu, suçunu, hatasını ya da beceriksizliğini gizleme veya örtme çabasıdır. Bu durum, kişinin olası bir suçtan ya da cezadan kurtulma düşüncesiyle hareket etmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Günah keçisi bulmak, bireyin işlediği kötülüklerden, yaptığı yanlışlardan ve üzerine yapışabilecek kirden kolayca arınma ve temizlenme yöntemi olarak değerlendirilir (Yılmaz, 2024: 43). Sağlık alanında da günah keçisi arama eğilimi, insanların hastalıklara karşı kendilerini savunma mekanizmalarından biri hâline gelmiştir. Tarihsel süreçte, salgın hastalıklar ve insanların zor durumda kaldıkları sağlık sorunları nedeniyle belirli azınlık grupları ve dışlanan bireyler sorumlu tutulmuştur.

Toplumsal eşitsizlikleri günah keçisi bağlamında ele alan bu çalışmada, sağlık alanında başkalarını suçlama eğiliminin diğer mecralarda olduğu gibi oldukça etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Günah keçisi arama psikolojisi, insanlara rahatlama sağlarken aynı zamanda insanları bu eğilime yönlendirmiştir.

İnsanlar tarih boyunca hastalıklarla başa çıkmanın yanı sıra, hastalığın “sebebi olduğu kötülüğün” kaynağını aramış ve genellikle bu kaynağı bir günah keçisi olarak etiketlemişlerdir. Örneğin, çiçek; hastalığı birçok toplumda yıkıcı etkiler bırakmış ve bu hastalığın yayılmasından belirli gruplar veya milletler sorumlu tutulmuştur. Kolomb sonrası döneme ilişkin kayıtlarda, sifilisin yayılması sırasında da benzer suçlamalar yapılmıştır. Fransa Kralı VIII. Charles’in Napoli’ye yaptığı sefer sırasında hastalık her iki tarafın askerleri arasında ortaya çıkınca, taraflar birbirlerini hastalıktan sorumlu tutmuşlardır. İtalyanlar, hastalığı “Fransız Şeytani” veya “Fransız Hastalığı” olarak adlandırırken, Fransızlar ise aynı hastalığa “Napoli Şeytani” veya “Napoli Hastalığı” demiştir (Özdemir, 2010: 45). Bu karşılıklı suçlamalar, toplumların kendilerini hastalıklardan arındırmak ve rahatlamak amacıyla günah keçisi arayışına yöneldiğinin bir örneğidir. Böylece, hastalığın kaynağı olarak belirli bir grubu veya ulusu işaret ederek kendi toplumlarını korumaya çalışmışlardır. Benzer şekilde Eski Yunan’da aniden ortaya çıkan salgınlar, 1300’lü yıllarda cüzzam ve veba, 1980’li yıllarda ise AIDS gibi hastalıklar, bu hastalıklara yakalanan kişilerin suçu veya günahı olarak görülmüş; toplum bu hastalıkları ilahi bir ceza olarak yorumlamıştır. Böylece, hastalığa yakalananlar toplum tarafından günah keçisi ilan edilerek dışlanmış ve hastalıkla ilişkilendirilen bireylere karşı bir önyargı oluşmuştur (Özmen, 2018: 187).

Baskın grup üyeleri, azınlık grupları hakkında belirli klişeler ve olumsuz algılar geliştirdiklerinde, ayrımcı eylemler sergileyebilirler. Bu ayrımcılık, gözlemlenebilir, ölçülebilir ve raporlanabilir davranışlar aracılığıyla ortaya çıkar. Ayrımcılığın temelinde, baskın grupların azınlık gruplarına sağladıkları avantajların ve ayrıcalıkların sistematik bir şekilde esirgenmesi yatmaktadır. Bu durum, HIV ile yaşayan bireylerin karşılaştığı damgalama ve kesişimsel damgalama gibi engellerle daha da belirginleşmektedir. Tıbbi günah keçisi kavramı, bu bağlamda oldukça önemlidir. HIV ile yaşayan bireyler, toplumsal algıda “hastalığı yayan” veya “suçlu” olarak damgalanarak tıbbi günah keçisi haline gelirler. Bu süreç, toplumda HIV ile ilgili yanlış bilgilere ve önyargılara yol açarken bireylerin ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetlerinden mahrum kalmalarına neden olur. Dolayısıyla, HIV ile yaşayan bireylerin maruz kaldığı

ayrımcılığın azaltılması hem bireylerin hem de toplumun sağlık ve refahı için kritik bir öneme sahiptir (Schweitzer, 2023: 28).

Bu durum günümüzde de benzer şekilde devam etmektedir özellikle yeni salgınlar ya da sağlık krizleri ortaya çıktığında, hastalığı bir grup veya bireyle özdeşleştirerek suçlama eğilimi görülmektedir. COVID-19 gibi küresel salgınlarda, hastalığı belirli etnik veya sosyal gruplara atfetme eğilimi, bu sürecin bir devamı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin alginın başlangıcında Asya kökenli bireylere yönelik artan ayrımcılık ve yanlış bilgiler, bu eğilimin bir yansımasıdır. Bu tür damgalama, “onlar” ve “biz” ayrımı yaratarak toplumda çatışma ve dışlama hissini körüklemektedir. Salgınların getirdiği belirsizlik ortamında, bireylerin bu korkuyu yatıştırmak için diğer grupları suçlama eğilimi gösterdiği bilinmektedir (Kumar & Nayar, 2020:382-384). Bu günah keçisi arayışı ise çoğunlukla tarihsel gerilimlere ve ön yargılara dayanır (Giddens & Sutton, 2016: 19).

COVID-19 pandemisinin başlangıcında, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, salgının marjinalleşmiş bireyler, gruplar ve topluluklar üzerinde artan ayrımcılık ve dışlanma riski oluşturduğunu belirtmiştir. Nitekim sonraki süreçte, virüsle temaslı olduğu düşünülen bireyler ve belirli etnik kökenlere sahip kişilere, özellikle göçmenlere yönelik sosyal damgalama ve şiddeti de içerecek şekilde ayrımcılığın arttığı gözlenmiştir. Koronavirüs salgınının küresel yayılımı, göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar için önemli yeni zorluklar doğurmuştur (Gürsoy, 2022: 256).

Sonuç

Bu çalışma, toplumsal eşitsizlikleri ele alırken günah keçisi kavramını cinsiyet ve sağlık perspektiflerinden inceleyerek bireylerin maruz kaldığı ayrımcılık ve toplumsal dışlanmanın köklerini derinlemesine anlamaya olanak sağlamaktadır. Günah keçisi arayışı, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olup toplumların tarih boyunca var olan eşitsizlikleri derinleştiren bir dinamik olarak öne çıkmaktadır. Bu kavramlar, birbirini destekleyen ve varlığının devamlılığını sağlayan faktörler olarak değerlendirilmelidir.

Cinsiyet eşitsizlikleri, toplumsal yapının sürdürülmesinde ve bireylerin maruz kaldığı ayrımcılığın pekiştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kadınlar, toplumsal normlar çerçevesinde dışlanmakta ve itibarsızlaştırılmaktadır. Dini kaynaklara atıfta bulunarak, kadınların günah keçisi hâline getirilmesi, toplumsal olarak eşitsizliğe maruz kalmalarına yol açmaktadır. Kadınlar, fiziksel özellikleri itibarıyla erkekler ile kıyaslandıklarında, sıklıkla şiddete maruz kalmakta ve bu durumu toplumsal bir gerçeklik olarak kabul eden bir bakış açısıyla karşılaşmaktadırlar. Kadınların maruz kaldığı ayrımcılık, toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesi ve cinsiyet temelli şiddetin normalleşmesi ile sonuçlanmaktadır. Özellikle iş hayatında karşılaşılan cinsiyet eşitsizliği, kadınların hem aile hem de iş hayatı bağlamında bir denge kurmakta zorlanmasına neden olmakta ve bu durum onları daha fazla dışlanma ve ayrımcılığa maruz bırakmaktadır.

Sağlık ve tıbbi bağlamda da günah keçisi kavramı büyük önem taşımaktadır. Bireyler, hastalıkların tedavisinde yalnızca tedavi süreçlerine odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda "ilk günahkâr" veya hastalığı yayan kişiyi bulma arayışına girmektedirler. Hastalıkların toplum üzerindeki etkileri, bireylerin hastalığa karşı tutumlarını ve bu bağlamda suçlama eğilimlerini

şekillendirmektedir. Bu durum, sağlık alanında da toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesine ve belirli grupların daha fazla hedef alınmasına yol açmaktadır. Örneğin, belirli hastalıkların belli gruplar tarafından taşındığına dair toplumda oluşan yanlış algılar, bu grupların daha fazla dışlanmasına ve damgalanmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, toplumsal eşitsizliklerin cinsiyet ve sağlık bağlamında derinlemesine incelenmesinin, günah keçisi kavramının anlaşılması için kritik bir önem taşıdığını vurgulamaktadır. Toplumsal yapıda var olan eşitsizliklerin giderilmesi, yalnızca günah keçisi arayışlarının sona erdirilmesiyle değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve adalet ilkeleri doğrultusunda, bireylerin ve grupların birbirine destek olabilmesi için gerekli yapısal değişimlerin gerçekleştirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu tür bir yaklaşım, yalnızca mevcut sorunların çözümüne katkıda bulunmakla kalmayacak, aynı zamanda gelecekte benzer krizlerin yaşanmasını önleyici bir rol üstlenecektir.

Bu çalışma, günah keçisi kavramının toplumsal eşitsizlikler bağlamında sağlık ve cinsiyet perspektiflerinden nasıl şekillendiğini derinlemesine incelemiştir. Elde edilen bulgular, günah keçisi mekanizmasının bireylerin sorumluluktan kaçmasına olanak tanırken, aynı zamanda toplumsal dışlama ve eşitsizliklerin sürdürülmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ancak, günah keçisi olgusunun farklı kültürel bağlamlarda ve sosyal dinamiklerde nasıl işlediğine dair kapsamlı veriler halen sınırlıdır. Bu nedenle, gelecekte yapılacak çalışmaların, farklı coğrafyalarda ve kültürlerde günah keçisi kavramının nasıl biçimlendiğini ve toplumsal yapılarla etkileşimini karşılaştırmalı olarak ele alması önerilmektedir. Ayrıca, günah keçisi mekanizmasının psikososyal etkilerini daha iyi anlamak için niteliksel ve niceliksel yöntemlerin birlikte kullanıldığı araştırmalar yapılabilir. Toplumsal cinsiyet, sağlık ve ekonomik faktörler arasındaki kesişimselliğin daha ayrıntılı incelenmesi, günah keçisi olgusunun eşitsizliklerin yeniden üretimindeki rolünü açığa çıkarabilir. Son olarak, günah keçisi yaratma eğiliminin önlenmesine yönelik sosyal politika önerileri geliştirilerek, toplumsal adalet ve kapsayıcılığın artırılmasına katkı sağlanabilir. Bu çalışmalar, toplumsal barışın ve eşitliğin tesisinde önemli bir temel oluşturacaktır.

Extended Abstract

This study examines the concept of scapegoating from gender and health perspectives while addressing social inequalities, thereby enabling an in-depth understanding of the roots of discrimination and social exclusion that individuals are exposed to. The phenomenon of scapegoating has been observed to be as old as the history of humanity itself, and it has been demonstrated to serve as a dynamic that exacerbates the inequalities that have existed throughout the history of societies. These concepts should be considered as interrelated factors that contribute to the perpetuation of social inequalities.

The role of gender inequalities in maintaining the existing social structure and reinforcing systemic discrimination is both profound and multifaceted. Societies, shaped by long-standing patriarchal norms, often assign women subordinate positions, thereby systematically marginalising and discrediting them. These entrenched norms are not merely cultural but are frequently reinforced through religious doctrines and traditional narratives that position women

as inherently flawed or morally suspect. The instrumentalisation of religious texts and historical myths to legitimise the scapegoating of women exacerbates their exclusion and further entrenches gender-based hierarchies within the social fabric.

This scapegoating is compounded by the persistent comparison of women to men based on physical, emotional, and intellectual characteristics, where women are typically portrayed as weaker, more emotional, and less rational. Such essentialist views contribute to the justification of gender-based violence, framing it as a natural or socially acceptable outcome of perceived female inferiority. In many contexts, this violence is not only normalised but also rendered invisible by dominant social discourses that blame the victim or trivialise the abuse.

Moreover, the discrimination faced by women is deeply intertwined with the social construction and reinforcement of rigid gender roles. These roles delineate what is considered appropriate behaviour, responsibilities, and aspirations for women and men, often to the detriment of women's autonomy and agency. As a result, women are disproportionately burdened with domestic and caregiving responsibilities, which restrict their participation in public and professional spheres.

In the realm of business and professional life, gender inequality manifests in significant and measurable ways. Women are underrepresented in leadership positions, often face wage gaps, and encounter numerous barriers to career advancement. The pervasive expectation that women must prioritise family obligations over professional aspirations creates a double bind, wherein they are judged for being either insufficiently dedicated mothers or inadequately ambitious professionals. This societal pressure undermines women's efforts to achieve a sustainable balance between personal and professional identities, pushing many towards occupational segregation, part-time work, or complete withdrawal from the workforce.

This structural imbalance not only limits individual potential but also perpetuates cycles of inequality across generations. The compounded effect of gender-based discrimination results in women being more vulnerable to economic insecurity, social isolation, and psychological distress. Consequently, the systemic marginalisation of women becomes both a cause and an outcome of broader social inequalities.

Ultimately, addressing gender inequality requires more than surface-level interventions; it necessitates a critical re-evaluation of societal norms, institutional practices, and ideological frameworks that legitimise and sustain the marginalisation of women. By exposing and challenging the scapegoating mechanisms embedded in cultural, religious, and economic structures, societies can begin to dismantle the foundations of gender-based discrimination and work towards genuine equality.

In the context of health and medicine, the concept of the scapegoat is of great significance. In the treatment of diseases, individuals do not merely focus on the treatment processes, but also seek to identify the 'original sinner', that is, the individual who spread the disease. The repercussions of diseases on society have been shown to influence individuals' attitudes towards the disease and their propensity to attribute blame. This dynamic engenders a deepening of social inequalities in health outcomes and a heightened targeting of specific groups. For

instance, the erroneous belief that certain diseases are exclusive to specific groups can result in their further marginalisation and stigmatisation.

In conclusion, this study emphasises that an in-depth examination of social inequalities in the context of gender and health is critical for understanding the concept of scapegoating. The elimination of existing inequalities in the social structure will be possible not only by ending the search for scapegoats, but also by realising the structural changes necessary for individuals and groups to support each other in line with the principles of social solidarity and justice. Such an approach will not only contribute to the resolution of current problems, but will also play a preventative role against similar crises in the future.

Addressing the deep roots of social inequalities can help individuals and communities support each other to build a more just society. In this context, investments in all areas, from education to health, the economy to social services, should pave the way for equal opportunities for all segments of society. This approach will not only prevent the pursuit of scapegoats but also empower individuals to feel more integrated within the social structure.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışmada katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması	: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Çalışma tek yazar tarafından hazırlanmıştır. Tüm katkı (%100) Sevda Aktoklu'ya aittir.
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanılmamıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: The study did not involve the collection of primary data or any content containing personal data through surveys, interviews, observations, or experiments with participants. Therefore, ethical approval was not required.
Conflict of Interest	: No conflict of interest exists.
Author Contributions	: This is a single-author study. All contributions (100%) belong to Sevda Aktoklu.
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this study.

Kaynakça

- Akar, Ç. (2022). Beyaz mantolu adam öyküsünde ötekileştirmenin görünümleri. *Edebi Eleştiri Dergisi*, 6(2), 133–141. <https://doi.org/10.31465/eeder.1131649>
- Baker, D. (2011). *The end of loser liberalism: Making markets progressive*. Lulu.com.
- Batuk, C. (2006). Âdem ve Havva'nın kitabı: Eski Ahit apokrifasında Âdem ve Havva'nın hayatı. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(10), 51–96.
- Bauer, M., Cahliková, J., Chytilová, J., Roland, G., & Želinský, T. (2023). Shifting punishment onto minorities: Experimental evidence of scapegoating. *The Economic Journal*, 133(652), 1626–1640. <https://doi.org/10.1093/ej/uead024>
- Campbell, C. (2011). *Günah keçisi: Başkalarını suçlamanın tarihi* (Çev. M. Bayındır). İthaki Yayınları.
- Eagleton, T. ve Tunca, K. (2012). *Tatlı şiddet: Trajik kavramı* (Çev. K. Tunca). Ayrıntı Yayınları.

- Evangelical Quarterly. (1965). *The Oxford annotated Apocrypha. The Apocrypha of the Old Testament (Revised Standard Version)... with introductions, comments, cross references, tables of chronology, and index* (B. M. Metzger, Ed.). Oxford University Press. *Evangelical Quarterly: An International Review of Bible and Theology*, 37(3), 185.
- Giddens, A., & Sutton, P. W. (2021). *Essential concepts in sociology* (2nd ed.). John Wiley & Sons.
- Gürsoy, M. (2022). Covid-19 pandemisinde günah keçisi mekanizmasının kurbanları olarak göçmenler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 255–274. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1032094>
- Kumar, A., & Nayar, K. R. (2020). COVID-19: Stigma, discrimination, and the blame game. *International Journal of Mental Health*, 49(4), 382–384. <https://doi.org/10.1080/00207411.2020.1756383>
- Lichtenstein, M. H. (2015). The fearsome sword of Genesis 3:24. *Journal of Biblical Literature*, 134(1), 53–57. <https://doi.org/10.2307/44185331>
- Muhaxheri, N. M., & Sezer, A. (2019). Günah keçisi ve toplumsal arınma: Hüseyin Rahmi'nin *Mürebbiye* romanı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(27), 553-563.
- Özdemir, H. (2010). *Salgın hastalıklardan ölümler 1914-1918* (2. baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özmen, S. ve Erdem, R. (2018). Damgalamanın kavramsal çerçevesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 185-208.
- Schweitzer, A. M., Dišković, A., Krongauz, V., Newman, J., Tomažič, J., & Yancheva, N. (2023). Addressing HIV stigma in healthcare, community, and legislative settings in Central and Eastern Europe. *AIDS Research and Therapy*, 20(1), 87. <https://doi.org/10.1186/s12981-023-00543-8>
- Traylor, A. D. (2014). Violence has its reasons: Girard and Bataille. *Contagion: Journal of Violence, Mimesis, and Culture*, 21(1), 131–156. <https://doi.org/10.1353/cont.2014.0005>
- Yılmaz, B. (n.d.). “Günah keçisi” kültürü – Prof. Dr. Bülent Yılmaz. Retrieved November 4, 2024, from <https://bulentyilmazblog.wordpress.com/2022/01/25/gunah-kecisi-kulturu/>